

سیاست‌نامه‌های قاجاری
سی و یک اندرزنامه سیاسی عصر قاجار
جلد اول

گردآوری و تصحیح:
دکتر علام‌حسین زرگر نژاد

نگارستان اندیشه
تهران، ۱۳۹۵

مقدمه ناشر

انتشار کتاب، در روزگاری که همه چیز رنگ و بوی مجازی به خود گرفته، به سان قماری است که از ابتدا نتیجه اش هویدا است. ناشران قدیمی و با سابقه، کم و بیش آلوده‌ی این قمار هستند و با همه دژواری‌ها همچنان به آن تن می‌دهند. در مقابل، تازه‌واردان که با دنیایی از آرمان و رزه پا به این عرصه نهاده‌اند در مدتی کوتاه زیر فشارهای متعدد فعالیت‌های فرهنگی، قافیه با باغ و راه همیشه از این قمار خارج می‌شوند. در این میان، محدود ناشران و مؤسسات خصوصی به همان راه پر فراز و نشیب نشر را می‌پیمایند به پشت گرمی سرمایه‌ی اجتماعی و هنرمندی دوستانه این کم‌شمار کتاب زنده‌اند. انتشارات مؤسسه نگارستان اندیشه، به سبب تجربه ده‌ساله، پیرایش در بخش‌های خصوصی، سرمایه‌ی اجتماعی خوبی را فراهم آورده و آن را با هزار امید بر این مسیر به اشتراک نهاده است.

مؤسسه نگارستان اندیشه مینو، به عنوان یک مؤسسه فرهنگی - هنری چند منظوره، دارای مجوز از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی فعالیت رسمی خود را از نیمه‌ی سال ۱۳۹۳ آغاز کرد. انتشار کتاب، برگزاری نشست‌ها و برنامه‌ها، عمومی، اجرای فعالیت‌های فرهنگی - هنری و انجام پروژه‌های تحقیقاتی، آموزشی و مطالعاتی از جمله رسالت‌ها و اهدافی است که این مؤسسه برای خود ترسیم کرده است. لیکن در بدو امر، بدین مؤسسه برای پرهیز از فعالیت‌های موازی و تکراری، برنامه‌ای ویژه و منحصر به فرد را طراحی کردند تا برای نخستین بار، به عنوان یک مجموعه کوچک و خصوصی، پلی میان افراد و نهادهای فرهنگی - پژوهشی ایران با سایر کشورها برقرار نمایند. مؤسسه با آگاهی از مقتضیات ویژه‌ای که در این مسیر وجود دارد، مرامنامه‌ای را برای فعالیت‌های خود تنظیم کرد که مهم‌ترین بند آن، حفظ استقلال کامل فعالیت‌ها و عدم دریافت هیچگونه کمک مالی یا بودجه از افراد، نهادها و مؤسسات خصوصی و عمومی در خارج از کشور است. در مواجهه با نمونه‌های داخلی هم تا حد امکان تلاش شد تا وقت و انرژی فراوانی که معمولاً برای جلب همکاری، مشارکت یا حمایت نهادهای دولتی و عمومی صرف می‌گردد به فعالیت‌های خصوصی سوق داده شود تا حرکت این بخش شتاب بیشتری پیدا کند. هدف‌گذاری صحیح در این

مسیر موجب شد که در مدتی کوتاه کارنامه‌ای قابل اعتنا فراهم آید که تمام آن متکی به ظرفیت‌های مؤسسه و مستقل از حمایت‌های دولتی بود. برگزاری چندین کنفرانس و کارگاه در کشورهای فرانسه، لهستان، مجارستان، هند و گرجستان و اجرای طرح‌های نوآورانه و ابتکاری نظیر تأسیس نخستین کاوشکده باستان‌شناسی کودک، نمونه‌ای از فعالیت‌های متعدد و متنوع مؤسسه در یکسال اخیر است.

واحد انتشارات مؤسسه با نام «نگارستان اندیشه»، پیش از تأسیس مؤسسه، و با اخذ مجوزی مستقل از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی فعالیت خود را شروع کرد لیکن انتشار آثار تخصصی در گروه‌های مختلف را از اواخر سال ۱۳۹۳ آغاز کرد. این انتشارات با طراحی پنج کارگروه ادبی، برای انتشار آثار تالیفی، پژوهشی و ترجمه، به حد توان و امکانات خود سرمایه‌گذاری مطابقی انجام داد که حاصل آن انتشار بیش از بیست اثر در نخستین سال فعالیتش بود. تثبیت نام و کارهای انتشارات، به این روند شتاب داد به نحوی که پیش‌بینی می‌شود در دومین سال فعالیت، بیش از چهار عنوان کتاب منتشر سازد. این فعالیت‌ها بیش از هر چیز مرهون همراهی پیشگامان و استانی است که تیم نسبتاً جوان مؤسسه را در پیمودن مسیر ناهموار فعالیت‌های فرهنگی میدوار و دلگرم می‌سازند.

در حال حاضر انتشارات نگارستان اندیشه دارای پنج کارگروه با عناوین: مطالعات تاریخی و ایران‌شناسی؛ روانشناسی و مدیریت؛ مطالعات فرهنگی؛ ادبی؛ مطالعات شهری؛ دانش و نرم‌افزار است. در واقع واحد انتشارات، مکمل سایر فعالیت‌های مؤسسه بوده و با مشاوره و راهنمایی ده‌ها تن از استادان و پژوهشگران به انتخاب و نشر آثار مبادرت می‌ورزد. از آنجایی که تمام این کامیابی‌ها برخاسته از سرمایه‌ی اجتماعی و بورعه است، لذا هدف اصلی مؤسسه (در همه‌ی واحدها) استفاده از همراهی و همکاری حداکثری شخصیت‌ها و مجموعه‌های فرهنگی و افزودن سرمایه‌ی اجتماعی خود است تا این مسیر راه همگام با دیگر نیک‌اندیشان میهن با دلگرمی بیشتری بپیماید.

فهرست مطالب

۱۱	دیباچه چاپ دوم
۱۳	درآمد
۳۳	مروری بر محتوای اندرزنامه‌ها
۱۳۹	شیم عباسی
۱۵۱	تحفه عباسی
۱۵۷	مقدمه در تحقیق معنی سلطنت
۱۶۰	تحفه اول در حیا
۱۶۳	تحفه دوم در ادب
۱۶۶	تحفه سیم در عدالت
۱۷۰	تحفه چهارم در سخاوت
۱۷۵	تحفه پنجم در شجاعت
۱۸۰	تحفه ششم در حلم
۱۸۳	تحفه هفتم در عفو
۱۹۱	آثار عقل در سیاست‌مدن

- المجمعة الاولى: در بیان علم و طریقهٔ تدبیر منزل و آنچه متعلق به آن است و در آن چندین تحفه است. ۱۹۱
- المجمعة الثانية: در بیان سیاست مدن است. ۲۰۲
- چهار فصل سلطانی ۲۲۳
- داستان ستوال و جواب حکیمانه ۲۵۷
- شمس الانوار ("نون" سلطنه) ۲۹۹
- ذکر نفوة و بفضل بر جمیع علما و فقها و فضلا و حکما و فلاسفه سلف و خلف و اولوالالباب هفت کشور نمودن و بر ایشان نمر و باهاک نمودن. ۳۳۴
- در تعریف حرو و مقعاً تهج ۳۳۶
- سرمشق رستم الحکمانی بابت تسخیر بلاد و امصار. ۳۵۲
- خصایل الملوک (جهان آرا) ۳۹۵
- خصلت اول: لزوم ترک دنیا و غیرت و خصلت امثال مملکت ۴۰۳
- خصلت سیم: لزوم نظام و نسق است در عالم ار برای سعیت مهام بنی آدم. ۴۲۰
- خصلت چهارم: لزوم سلطنت است از جهت رفاه اهل مملکت را ایمنی شرع و ملت. ۴۵۰
- خصلت پنجم: ذکر فواید عدل و داد است از برای کافه عباد خاصه ملوک سعادت نهاد. ۴۶۴
- خصلت ششم: نصایح ارسطاطاليس معلم اول به اسکندر ذوالقرنین از جهت شورش و آداب جنگ و جدل است. ۴۷۶
- خصلت هفتم: ذکر لزوم فکر صایب است از برای مالکان رقایب از جمله ارتفاع نقایب و عیب. ۴۹۱
- خصلت هشتم: لزوم تیقظ و خبرت است از برای اساطین ملک و ملت. ۴۹۷
- خصلت نهم: ذکر لزوم توکل است بر سیل جزم در عزم از برای اساطین سلاطین و وجوب شجاعت است از برای خداوندان تاج و نگین. ۵۲۳
- خصلت دهم: لزوم تواضع است از برای اقاصی عالم و ادانی بنی آدم. ۵۲۴
- خصلت یازدهم: ذکر لزوم حفظ امانت است از برای ارکان ملک و ملت. ۵۴۵
- خصلت دوازدهم: لزوم وفاست از برای خداوندان آلا و نعماء. ۵۴۹
- خصلت سیزدهم: لزوم صبر و تأمل و تأنی است از برای ملوک عالم و خواقین بنی آدم. ۵۵۰

۵۵۵		خصلت چهاردهم: لزوم غیرت است از برای صاحبان عزّت و شوکت
۵۶۲		خصلت پانزدهم: ذکر لزوم مشورت و تدبیر است از برای ملوک سعادت تخمیر، به حکم ملک کبیر
۵۶۴		خصلت شانزدهم: لزوم کتمان سرایر و اخفای ضمائر است از برای ملوک و اکابر
۵۶۷		خصلت هفدهم: تحصیل نام نیک است از برای ملوک ترک و تاجیک
۵۷۱		خصلت هیجدهم: ذکر لزوم علم تربیت کردن افاضی است بر ادانی و فواید آن است چنانکه دانی
۵۸۹		خصلت نوزدهم: ذکر لزوم فراست است از برای ملوک و اصحاب سیاست نیکو طویت
۶۰۰		خصلت بیستم: ذکر اغتنام فرصت است از برای خداوندان ابهت و نصفت

۶۳۱		کتابنامه
-----	-------	----------

۶۳۷		نمایه‌ها
-----	-------	----------

دبیاجه چاپ دوم

کتاب سیاست‌نامه‌های احای پیر از این در سال ۱۳۸۶ مشتمل بر بیست و سه رساله توسط انتشارات مؤسسه تحیات نو، به علوم انسانی در دو مجلد منتشر شد که در مدت کوتاهی به سبب استقبال مخاطبان، شارگان آن نایاب گردید. نگارنده در این سالها عزم آن داشت تا ضمن تجدید نشر کتاب، بر استوای آن بیافزاید و رساله‌های دیگری را به این مجموعه اضافه کند. لیکن دشواری‌های موجود در مسیر گردآوری و تصحیح رسایل از یکسو و تنگناهای حاکم بر نشر چنین آثاری از سون دیگر، فرایند نشر کتاب را به تأخیر انداخت. خوشبختانه حمایت و مساعدت پژوهشگاه تاریخ اسلام زمینه نشر مجدد این کتاب را فراهم آورد.

مجموعه‌ی حاضر، علاوه بر بیست و سه رساله‌ای که در چاپ اول منتشر شده، به همراه ده عنوان رساله سیاسی دیگر از عصر ناصری و مظفری اینک در مجموعه واحدی تجدید چاپ شده و در اختیار خوانندگان محترم قرار می‌گیرد. به این ترتیب شمار رساله‌های حاضر سی و یک رساله است که از عصر دومین شاه قاجار آغاز و تا آستانه نهضت مشروطیت ایران را دربرمی‌گیرد. نگارنده، رساله‌های مشروطیت را هم در مجلدات دیگری با عنوان «رسایل مشروطیت» تصحیح و منتشر کرده است.

مصحح در فرایند آماده‌سازی و تصحیح رسائل این چاپ، ملاحظات داشته که برای استفاده بهتر مخاطبان، اجمالاً به آن اشاره می‌شود:

- ۱- رساله‌ها در چاپ جدید در قالب چهار جلد ارائه شده‌اند؛
 - ۲- تغییراتی در تمامی فهرست‌ها داده شده و به منظور سهولت خوانندگان، برای هر جلد، فهرست تفصیلی قرار داده شده است؛
 - ۳- رساله‌ها به ترتیب تاریخ تألیف مرتب شده‌اند؛
 - ۴- پی‌نوشت‌ها و توضیحاتی چند در بعضی از قسمت‌ها افزوده گشته که در چاپ قالی وجود نداشته است؛
 - ۵- سمارت از اغلاط مطبعی اصلاح شدند.
- از سرکار خانم مرجان مهدوی مقدم برای استخراج نمایه‌ها و فهرست‌گردانی می‌شود.

غلامحسین زرگری‌نژاد

استاد بازنشسته دانشگاه تهران

فروردین ماه ۱۳۹۳

درآمد

اندرزنامه‌های سیاسی، فقه حکمی، احکام‌السلطانیه‌ها، رسایل سیاسی و اجتماعی و کتابچه‌ها و لوایح قانونی که از کاغذ مدینه و میراث تفکر سیاسی ایران را تشکیل می‌دهند، در مقایسه با سایر آثار و محتویات فرهنگی، ناشناخته‌ترین بخش این منابع و میراث به شمار می‌روند. به رغم تلاش‌های تحقیقی و پژوهش‌هایی که در چند دهه اخیر برای معرفی و نشر تعدادی از این میراث صورت پذیرفته است، هنوز شمار زیادی از آن‌ها ناشناخته و انتشار نیافته باقی مانده‌اند. به نظر می‌رسد با آن‌ها گام که لااقل عمده و زبده این آثار که در کتابخانه‌های عمومی و خصوصی و لابلاهای مجموعه‌های شخصی و حتی در جوف بعضی پرونده‌های مراکز آرشیوی متروک و گمنام مانده‌اند، در دسترس محققان و پژوهشگران علاقمند به مطالعات تاریخ اندیشه سیاسی ایران قرار نگیرد. دایره عالم‌انه و شایسته در باب ماهیت، روند تحول و یا انحطاط تاریخ تفکر سیاسی میسر نخواهد بود.

طی سال‌های گذشته، با الهام و پیروی از برخی تلاش‌هایی که تعدادی از فرزندگان این مرز و بوم در جهت شناساندن این میراث گران‌سنگ صورت داده‌اند، در حد توان خویش کوشیده‌ام تا تعدادی از این آثار را شناسایی، تصحیح و در اختیار علاقمندان قرار دهم. دو رساله کوتاه در زمینه اهمیت مقابله با هجوم اقتصاد بیگانه به سرمایه‌داری تجاری نحیف ایران در عصر ناصری، به نام‌های *ارشاد العباد الی عماره البلاد*، اثر شیخ محمد اسماعیل

محلاتی غروی از علمای حامی مشروطه^۱ و *ارشاد الغافلین و تنبیه الجاهلین*، نوشته سید احمد مولوی کاشانی^۲، *رسایل مشروطیت*^۳، شامل هجده رساله در دفاع یا نکوهش مشروطیت که اینک شمارشان با نویافته‌هایی در همین باب، قریب به چهل رساله رسیده است و به زودی نشر خواهند یافت و هفت رساله سیاسی از عصر ناصری و مظفری^۴، همچنین چند رساله کوتاه که در برخی از مجلات انتشار یافته‌اند، شماری از این آثارند.

بر آن دم تا با انتشار این دفتر در صورت توفیق، کلیه آثار اندیشه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی عصر قاجار را که طی سال‌ها فراهم کرده‌ام، با انتظام موضوعی و تاریخی انتشار دهم. پیش از تصمیم به انتشار منظم آثار سیاسی دوره قاجار، علاقمند بودم تا انتشار آثار اندیشه سیاسی و اجتماع ایران را از قدیمی‌ترین ایام، یعنی از نخستین قرون دوره اسلامی آغاز کنم. فرزانه‌گانی چون ابن‌تیمتج، جاحظ و دیگران در این زمینه تلاش‌های ارزشمندی داشته و آثاری آفریده‌اند که بایست است روزی تمام آن‌ها در قالب مجموعه‌ای به هم پیوسته و همراه با تصحیح انتقادی در اختیار علاقمندان قرار گیرند، اما نگرانی از به تعویق افتادن آثار سیاسی دوره قاجار که در این علاقمندان به تاریخ معاصر ایران از اهمیت بیشتری برخوردارند، باعث شد تا به تصحیح و نشر مکتوبات سیاسی این دوره، شامل اندرزنامه‌های سیاسی، رسایل و کتابچه‌ها و لایح‌قانون و حکومتی اولویت داده و آن اندیشه را به فرصتی دیگر واگذارم.

در میان نوشته‌های سیاسی دوره قاجار، اندرزنامه‌ها از اهمیت بیشتری برخوردارند و دوره حیات آن‌ها تا عصر مشروطه نیز امتداد دارد. به همین علت، من در اول این مجموعه را اندرزنامه‌های سیاسی تشکیل می‌دهند. به دلیل کثرت شمار این آثار، به آن سبب که برخی از آن‌ها تکرار محتوای یکدیگرند، بنابراین بر آن شدم تا زبده و زنده‌های آن‌ها را که شامل دو جلد کتاب خواهند شد، ارائه کنم.

۱ شیخ محمد اسماعیل محلاتی غروی، *ارشاد العباد الی عمارة البلاد*، (رساله‌ای در دفاع از اقتصاد ملی در دوره قاجار)، به کوشش غلامحسین زرگری‌نژاد، تهران: فرهنگ و توسعه، سال اول، شماره اول (شهریور ۱۳۷۱)، صص ۲۹-۳۲.

۲ سید احمد فخرالدین مولوی کاشانی، *ارشاد الغافلین و تنبیه الجاهلین*، به کوشش غلامحسین زرگری‌نژاد، تهران: کتاب معاصر ایران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، کتاب هفتم (بهار ۱۳۷۴)، صص ۳۶۵-۳۲۵.

۳ *رسایل مشروطیت*، به کوشش غلامحسین زرگری‌نژاد، تهران: انتشارات کویر، ۱۳۷۴.

۴ *رسایل سیاسی عصر قاجار*، تصحیح و تحشیه غلامحسین زرگری‌نژاد، تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۰.

در دفتر دوم رسایل و کتابچه‌های جدید و متأثر از فضا و مبانی تفکر نوین اروپایی ارایه شده است. دفتر سوم شامل رساله‌های انتقادی و رساله‌های اقتصادی و اجتماعی خواهند بود. به نظر می‌رسد که در صورت انتشار تمام آن‌ها، مجموعه مجلدات آثار اندیشه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دوره قاجاریه به حدود ۱۰ جلد کتاب برسد.

علی‌رغم آنکه در تاریخ قاجاریه، توجه به تمدن‌فرنگی و تمایل به اخذ دستاوردهای نوین مغرب برای انجام اصلاحات و تحرک بخشیدن به شرایط سکون و قهقراپی کشور، از همان صدر دوره قاجاریه شکل گرفت و به دنبال آن نگارش و تألیف رساله‌ها و کتابچه‌ها، گوناگون سیاسی، فکری، اقتصادی، نظامی و اجتماعی آغاز گردید، اما تداوم بافت و ساخت نظام فرمانروایی مطلقه باعث شد تا تعدادی از علمای دین، اعم از علمای شیعه، اهل سنت، تعدادی از مسیح‌پرستان و برخی از بزرگان فرق تازه مذهبی، مانند شیخیه، با تأسی به سنت اسلاف خود، همچنان به تأثیر بر دستگاه قدرت یا کاهش و تعدیل روش‌های جباریت در فرمانروایی را در تألیف اندرزنامه‌های سیاسی جستجو کرده و خوش‌بینانه تصور کنند که آثار ایشان محل اعتنا واقع شده و مردم را کاهش خواهد داد. بدین‌سان بود که در دوره قاجاریه نیز نه تنها نگارش اندرزنامه‌های سیاسی امتداد یافت، بلکه شمارشان نیز از بسیاری از ادوار گذشته فراتر رفت.

از آغاز دوره قاجار تا روزگار فرمانروایی محمدشاه (۱۲۴۴ - ۱۲۵۰)، به دلیل نیاز شدیدی که حکام قاجاری، خاصه در برابر هجوم روسیه به سرزمین‌های شمالی ایران به حمایت مجتهدین داشتند، عمده این اندرزنامه‌ها توسط علمای شریعت و فقه‌اندازی نیز به همت برخی از منشیان و دیوانسالاران و مورخان تألیف شد.

چون در دوره فرمانروایی محمدشاه، با اختیارات کامل و سکنداری تمام امور توسط حاج میرزا آقاسی، میان علما و دستگاه سلطنت فاصله افتاد و درآویش از دوره تعقیب‌های شدید گذشته، آسوده‌حال و فارغ‌البال گشتند، به اندیشه افتادند تا با تألیف و تقدیم اندرزنامه‌های سیاسی راهی به سوی تقرب به دستگاه سلطنت بگشایند. این دست از اندرزنامه‌ها چه از نظر اهداف نویسندگان آن‌ها و چه از حیث مبانی اعتقادی به شالوده‌های سلطنت با تمام اندرزنامه‌های پیشین و هم‌زمان خود تفاوت اساسی دارند. به این معنی که در اندرزنامه‌های درآویش، برخلاف اندرزنامه‌هایی که علمای شرع یا

دیوان‌سالاران و مشییان متشرع نوشته‌اند، سلطنت سلاطین قاجاری نه تنها مشروعیت بالذات یافته، بلکه ادامه ولایت نبوی و مرتضوی نیز قلمداد گشته است.

درست است که تمایل درویش به نادیده گرفتن مبانی تفکر سیاسی شیعه در اعتقاد به اغتصابی بودن حکومت‌های عصر غیبت از همان دوره سلطنت فتحعلی شاه و شاید در رقابت با علمای شیعه و به قصد اعطای امتیاز به شاه قاجار برای برکشیدن تصوف و متصوفه آغاز شد و در همان زمان نیز با واکنش میرزای قمی مواجه گشت^۱، اما توجه به تبلور این نگاه و نگرش در عصر محمدشاه و ناصرالدین‌شاه و تألیف فزون‌تر اندرزنامه‌هایی با همین مضمون، ضمن آنکه از استمرار رقابت درویش با علمای شرع در این ایام حکایت دارد، از دگرگونی سبک و شیوه نگارش اندرزنامه‌نویسی توسط درویش، یعنی تلاش برای مهار سلطنت و اعطای امتیاز به آن نیز حکایت می‌کند. می‌دانیم که طی تاریخ طولانی اندرزنامه‌نویسی در ایران، نام اندرزنامه‌نویسان کوشیده‌اند بدون آنکه متعرض مشروعیت و یا عدم مشروعیت حکام زمانه شوند، فرمانروایان را به رعایت حداقل قواعد مملکت‌داری دلالت کنند، اما با بدید آمدن این درویش در عصر قاجار که دایره بحث از سلطنت و وزارت و عدالت و مفاهیم پیرامون آن‌ها را که ارکان مباحث اندرزنامه‌نویسی است، به قلمرو مشروعیت تمام تصرفات سلطان در عصر غیبت بسط داده و حکومت سلاطین را ادامه ولایت نبوی می‌شمردند، برای اولین بار در تاریخ ایران، با دو دسته از اندرزنامه‌ها روبرو می‌شویم؛ دسته‌ای که به سبک رایج اندرزنامه‌های پیشین، برای دلالت سلطان به رعایت احوال مردم نوشته شده‌اند و دسته دیگر که با اعطای مشروعیت کامل به سلطنت مطلقه، جلب حمایت سلطان از یک جریان اعتقادی و منافع فرقه‌ای را دنبال می‌کردند. اندرزنامه‌هایی چون *تحفة الناصریه فی معرفة الانبیاء* و *دعای شاه* که در این دفتر ارایه شده‌اند، همچنین *مفرح القلوب* محمدنبدیم بارفروشی، نمونه‌هایی از این دست نوشته‌ها به شمار می‌روند.

پیش از مروری کوتاه به محتوای مجموعهٔ اندرزنامه‌هایی که در این دفتر ارایه خواهند شد، بد نیست نگاهی داشته باشیم به دلایل استمرار حیات طولانی اندرزنامه‌نویسی و عدم تکامل مضمون و قالب و تداوم و تکرار مفاهیم و مقوله‌های درونی آن‌ها. واقعیت آن

است که اگر مبدأ تکوین نخستین اندرزنامه‌های سیاسی را اوایل قرن دوم هجری و آثاری چون *ادب الصغیر و ادب الکبیر و رسالة الصحابة* این مقفّع بشماریم، با عنایت به آنکه تألیف آن‌ها در تاریخ ایران تا عصر مشروطه نیز امتداد داشته، جای این پرسش است که:

اولاً: چرا حیات اندرزنامه‌نویسی در ایران تا این اندازه دیرپا و ماندگار شد؟

ثانیاً: چرا محتوای اندرزنامه‌ها که ریشه‌دارترین تکاپوی اندیشه‌گران سیاسی زمانه خود بودند در طول این تاریخ طولانی گرفتار رکود شدند و گام چشمگیر و عمده‌ای به سوی تکامل و ارائه آرای سیاسی جدید در مملکت‌داری برنداشتند؟

ثالثاً: آن توصیف شاهانی چون انوشیروان و سلطان محمود و ملک‌شاه و غیره با عناوینی چون *ظل الله و عابد و عابدت طلب*، در غالب اندرزنامه‌ها، به معنای باور و اعتقاد راسخ نویسندگان آن‌ها به *سمانه بون* سلطنت این سلاطین و شاهان بعدی است؟ آیا به راستی آنان باور داشته‌اند که این سلاطین، *ادل و عدالت* پرور بوده‌اند؟

رابعاً: نهاد وزارت با کدام منطق سیاسی تا به این اندازه در اندرزنامه‌ها محوری شده است؟ خامساً: چرا در غالب اندرزنامه‌ها *واجب و ضرورت* حکومت و قدرت حتی همین حکومت‌های ستمگر تا این اندازه حمایت و دفاع شده است؟

اگرچه تبیین و تحلیل تمامی این پرسش‌ها در این مقدمه کوتاه، دشوار و نامیسر است، اما از آنجا که توجهی هرچند مجمل و موجز به آن‌ها می‌تواند چشم‌اندازی باشد برای معرفت به برخی از شالوده‌های تداوم و تکرار تاریخ اندیشه سیاسی در ایران، بنابراین کوشش می‌کنیم تا در باب آن پرسش‌ها قدری تأمل کنیم.

اگر درست باشد که اندیشه و تفکر انسانی و حیات فرهنگی، *در تمام مثل* پدید نیامده و در پیوندی مستقیم با شرایط عینی و حیات اجتماعی و دوره تاریخی جوامع بشری قرار دارند، لاجرم می‌توانیم نتیجه بگیریم که میراث اندرزنامه‌نویسی تاریخ ایران نیز چه در تکوین و چه در امتداد حیات خود، با زیرساخت‌های اجتماعی و تاریخی خود پیوندی تنگاتنگ داشته و دلیل تکرار ارکان و مفاهیم و مقوله‌ها و مضامین آن، در طول تاریخ نیز همین پیوند بوده است. به عبارت دیگر، چه شالوده‌های مفهومی اولیه و ساختار نخستین آن و چه مبانی سکون و رکود آن‌ها را باید در ربط با تحول یا رکود همین زیرساخت مورد مذاقه و واریسی قرار داد.